

UDK: [272 : 364.662] : 27-246

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: studeni 2010.

Mato ZOVKIĆ

Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu

J. Stadlera 5, BiH – 71000 Sarajevo

mato.zovkic@bih.net.ba

CRKVA I SIROMASI PREMA NOVOM ZAVJETU

Sažetak

Za služenje Crkve siromasima svih vremena i naroda bitni su Isusov primjer i nauk, zatim Pavlov poziv na solidarnost u materijalnim dobrima i Jakovljeva kritika bogataša koji uskraćuju zasluženu plaću nadničarima. Isus je potjecao iz siromašne obitelji, od svojega rada održavao majku i sebe, u vrijeme mesijanskog djelovanja ovisio o pomoći dobronamjernih ljudi, iskazivao poštovanje siromasima i najavio da njemu čine njegovi vjernici i drugi ljudi ono što čine siromasima. Pavao je kao misionar pogana zarađivao za potrebe svoje i suradnika, tražio od krštenih pogana da od svojih materijalnih dobara pomažu kršćane u Palestini te od svih vjernika da iskazuju dobro svima i grade pravedno društvo. Jakov, na tragu Isusova Govora na gori, uči da su siromasi bogataši u vjeri te da liturgija zajednice ima nužno socijalnu dimenziju. Iz postupaka Isusa i nauka apostola razvidno je da nije dovoljno siromasima povremeno davati materijalnu pomoć. Danas se kršćani trebaju zajedno s drugim ljudima zalagati za iskorjenjivanje siromaštva te izgradnju pravednog i prosperitetnog društva.

Ključne riječi: *Isusov primjer i nauk, siromasi, solidarnost krštenih u materijalnim dobrima, socijalna dimenzija liturgije, nepravde bogataša, smanjivanje siromaštva i nepravdi, pravedno i prosperitetno društvo.*

Uvod

Za odnos Crkve prema siromasima na temelju Novoga zavjeta bitan je Isusov primjer i nauk. Isus je svoj mesijanski poziv shvaćao i vršio u duhu proroka i psalamskih molitelja u svojem narodu. Zato se kratko podsjećamo na početku kako su proroci i psalmisti isticali da je Bog na strani siromaha.¹ To zgusnuto ističe Psalam 146 koji je zahvalnica za

¹ Usp. L. ROY - Fr. HAUCK, „Ptōhos, ptōheia, ptōheuō“, *ThWNT*, VI (1959.), 885-915. Walter GRUNDMANN, „Tapeinos, tapeinoō, tapeinōsis, tapeinofrōn, tapeinofrsynē“, *ThWNT*, VIII (1969.), 1-26. „Siromasi“, *RBT*, 1166-1172. John L. MCKENZIE, „Poor, Poverty“, *Dictionary of the Bible*, New York, 1965., 681-684. Leslie John HOPPE, „Poor“, *The Colledgeville Pastoral Dictionary of Biblical Theology*, Colledgeville, Minnesota, 1996., 741-746.

doživljene Božje intervente u povijesti vlastitog naroda i osobnom životu.² Na crti Pnz 10,18 ovaj psalmist ističe da je Bogu posebno stalo do sirota, udovica i pridošlica u Izraelu, pa i u svakom ljudskom društvu:

⁵Blago onom kome je pomoćnik Bog Jakovljevi,
Kome je ufanje u Jahvi, Bogu njegovu...

⁷potlačenima vraća pravicu,
A gladnima kruha daje...

⁹Jahve štiti tuđince,
sirote i udovice podupire,
a grešnicima mrsi putove.

Kod proroka i psalmista nevolje siromaha često su protumačene kao posljedica grijeha društvene nepravde. Tako preko Amosa Bog predbacuje bogatašima Izraela da prodaju pravednika za srebro, gaze po glavi siromahu, piju vino oglobljenih i pri tome obavljaju kultne čine misleći da će ih Bog uslišiti (Am 2,6-8; 5,21-24). U vremenu obnove, nakon povratka iz babilonskog zatočeništva, Bog preko proroka predbacuje bogatim povratnicima da u dan posta tuku siromahe te ističe da je pravi post dijeliti kruh svoj s gladnim i uvoditi pod krov svoj beskućnike (Iz 58,4-7). Psalmist zanosno ističe: „Znam da će Jahve dati pravo ubogu i pravicu siromasima. Zaista, pravedni će ime tvoje slaviti, pred tvojim će licem boraviti čestiti“ (Ps 140,13-14).

Isusov pokret izrastao je iz proročke i psalamske duhovnosti Staroga zavjeta. Zato u Crkvi od početka ima mjesta za siromahe a tamo gdje postoje organizirane kršćanske zajednice, postoji i sustavna briga za siromahe – u vlastitim redovima i u društvu gdje žive. U skladu s okvirnom temom našega ovogodišnjeg kolokvija³ istražiti ćemo Isusovo ponašanje prema siromasima, zatim Pavlov poziv na solidarnost u materijalnim dobrima i Jakovljevu kritiku nepravednih bogataša, ne samo s obzirom na pomaganje siromasima osobno ili organizirano nego i zalaganje za iskorjenjivanje siromaštva u društvu i svijetu gdje kao kršćani djelujemo.

² Usp. komentar Ps 146, Alfons DEISSLER, *Psalmi*, KS, Zagreb, 2009., 437-439. Frank-Lothar HOSSFELD - Erich ZENGER, *Psalmen 101-150*, Herder, Freiburg, 2008., 811-823.

³ Priredeno kao jedno od izlaganja na kolokviju Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Sarajevu 19. studenog 2010. s okvirnom temom: „Djelovanje Crkve u osiromašenom društvu“.

1. Isusov primjer podnošenja siromaštva i zauzimanja za siromahe

Iz Lukine napomene da su Josip i Marija za dječaka Isusa u jezuzalemskom hramu prikazali dvije ptice a ne jednogodišnje janje (Lk 2,24; usp. Lev 12,6-8), izlazi da se Isus rodio i rastao u siromašnoj obitelji. Prigodom Isusova nastupa u Nazaretu evanđelisti iznose kako su se Nazarećani čudili njegovoj mudrosti jer su znali da nije izučio rabinšku školu, nego da je „drvodjelja“ (Mk 6,3), odnosno „drvodjeljin sin“ (Mt 13,55). Oni pri tome Isusovo zanimanje predstavljaju kao *tektōn*, a to je zapravo građevinski radnik, tesar i zidar, ne samo stolar.⁴ To znači da Isus u djetinjstvu i mladosti nije živio od obiteljskog posjeda, nego je vlastitim radom pribavljao sebi i majci sredstva potrebna za život. Rad nadničara koji u središtu sela čekaju da ih netko unajmi na barem jedan dan, on je ovjekovječio u parabolama o radnicima jedanaestog sata (Mt 20,1-16).

Nakon što je prigodom krštenja na Jordanu dobio znak da je vrijeme za početak mesijanskog djelovanja, Isus je u Nazaretu najavio da zatvara svoju radionicu i počinje biti navjestitelj Božje naklonosti siromasima: „On me posla blagovjesnikom biti siromasima ... proglasiti godinu milosti Gospodnje“ (Lk 4,18-19). Pri tome se poslužio ispoviješću o pozivu proroka koji je djelovao među povratnicima iz babilonskog sužanjstva u Jeruzalemu oko god. 530. pr. Kr (Iz 61,1-3).⁵ Prešavši u službu putujućeg uprisutitelja kraljevstva Božjega, pozivao je na obraćenje, ozdravljao bolesne i sjedao za stol s javnim grešnicima u znak da Bog i njima nudi svoje milosrđe. Nije mogao računati sa stalnim izvorom uzdržavanja za sebe i Dvanaesticu. Oslanjao se na Božju providnost i prigodne darove dobronamjernih osoba, čak i žena (usp. Lk 8,1-3). Svoje suradnike i druge ljude, otvorene Božjoj vladavini, pozvao je da ne budu tjeskobno zabrinuti za jelo i odjeću nego neka najprije traže Božje kraljevstvo i njegovu pravdu, a ostalo će im Bog providjeti (usp. Mt 6,25-34). Nije se dao obeshabriti tjeskobnom brigom za materijalna dobra sutrašnjeg dana, nego je pozvao svoje sljedbenike da čine dobro koje mogu učiniti dotičnog dana.⁶

⁴ Usp. Stjepan SENC, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Naprijed, Zagreb, 1988., 919. Joachim GNILKA, *Isus iz Nazareta. Poruka i povijest*, KS, Zagreb, 2009., 64-65. On kao dokaz navodi da u Septuagintinu tekstu 2 Kr 5,11 ta riječ znači i klesar.

⁵ Za egzegezu ovog Isusova nastupa u Nazaretu, usp. Mato ZOVKIĆ, *Isus u Evanđelju po Luki*, VKT, Sarajevo, 2002., 129-150.

⁶ Za egzegezu izreke „Ne budite zabrinuti za sutra“, usp. Mato ZOVKIĆ, *Isusove paradoksalne izreke*, VVTŠ, Bol, 1994., 192-247.

Matej je u Govoru na gori sabrao Isusove izreke koje odražavaju njegov osobni primjer moralnog življenja za kraljevstvo Božje („Blaženi čisti srcem: oni će Boga gledati“ – Mt 5,8) i poziv da mu se vjernici u tome pridruže (Mt 5 – 7).⁷ Kod Luke je to Govor na polju (Lk 6,20-49). Kod obojice na početku govora stoje blaženstva kao *poziv na pozitivni moral* u svijetu gdje ima nasilja i sebičnosti. Osnovno blaženstvo je upućeno siromasima. Kod Mateja Isus proglašava sretnima siromahe duhom jer je njihovo kraljevstvo nebesko. Ta verzija prvoga blaženstva više odražava Isusa kao jednoga od siromaha u duhu koji je svjesno prihvaćao svoju ovisnost o Bogu te mu bio otvoren u obilju i u oskudici. Time je pozvao svoje sljedbenike da jednako tako budu otvoreni Bogu. „U Božjem kraljevstvu isključeno je posjedovanje kao izrabljivanje. U njemu vladaju odnosi srca, a to će reći odnosi koji proizlaze iz središta osobe i odatle bitno određuju život i djelovanje. Svako pak posjedovanje, kao zatvaranje u vlastiti svijet, ruši čovjeka u središtu bića i k tomu mu onemogućuje ući u svijet koji će biti lišen ograničenosti zakona imanja. Iz svega toga proizlazi da u svijetu Božje vladavine neće nipošto biti moguće uspostaviti odnose nadređivanja i podređivanja, te iskorištavanja i posjedovanja drugoga u bilo kojem pogledu“.⁸

Za razliku od Matejevih osam ili devet blaženstava (ovisno da li Mt 5,11 o sreći onih koji su progonjeni zbog Krista smatrati proširenjem prethodnoga ili novim), Luka je ovu građu za svoju zajednicu obraćenih Grka, među kojima je bilo i situiranih posjednika, razdijelio u četiri „blago“ i četiri „jao“. Ovdje nas zanima prvi „blago“ i prvi „jao“: „Blago vama, siromasi: vaše je kraljevstvo Božje... Ali jao vama, bogataši: imate svoju utjehu!“ (Lk 6,20.24). Egzegeti smatraju da se Isus držeći ovaj govor izravno obraćao nazočnim siromasima, dakle u drugom licu množine te da bi Lukin oblik ovoga blaženstva bio izvorniji.⁹ „Matej prikuplja građu Q, egzegetske dodatke te izolirana blaženstva

⁷ Usp. Marijan VUGDELIJA (ur.), *Govor na gori (Mt 5-7). Egzegetsko-teološka obrada. Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa Split, 12.-13. prosinca 2003.*, Služba Božja, Split, 2004. Zbornik sadržava 17 predavanja s toga skupa.

⁸ Božo LUJIĆ, *Božja vladavina kao svijet novoga čovjeka. Biblijska teologija Novoga zavjeta*, KS, Zagreb, 2010., 117. Augustin AUGUSTINOVIĆ, *Povijest Isusova I.*, KS, Zagreb, 1984., 175: „Siromasi, dakle, nisu blaženi zbog svoga siromaštva, nego zbog onoga što za njih znači Kraljevstvo Božje. Odsada, otkako se otvorilo mesijansko doba, blago siromasima, utoliko što su oni povlašteni u Kraljevstvu (Lk 4,18; Iz 61,1), jer im Kraljevstvo pripada i brinut će se za njih. Svi oni koji vjeruju u Kraljevstvo, borit će se da ih oslobode od njihova siromaštva. Blago siromasima, jer odsada neće više biti prepušteni svojoj zloj sudbini“.

⁹ Usp. ZOVKIĆ, *Isus u Evanđelju po Luki*, 151-175.

o progonjenima i dodaje jedno o 'ožalošćenima'. Luka preuzima Q, tj. četiri blaženstva, ali on ili njegov izvor vlastite građe proširuju ih usklikima 'jao'. Činjenica da su ovi ostavili malo tragova u patristici, pokazuje da su kasno nastali¹⁰. Matej je svoje evanđelje pisao za obraćene Židove kod kojih je postajala tradicija o siromasima kao socijalno potrebitima, ali i kao o onima koji se u svemu oslanjaju na Boga (o takvim Božjim siromasima govore Ps 39,18; 68,30-34). Luka se zadržava na siromasima kao socijalnoj skupini u koju svakako spadaju vjerni Isusovi učenici. Za Luku je ispravan stav prema materijalnim dobrima test vjere. Njemu su socijalni siromasi simbol Božjega kraljevstva ali i Isusovih sljedbenika koji su im slični: „Čuvajte se svake pohlepe: kolikogod netko obilovao, život mu nije u onom što posjeduje“ (Lk 12,15). „Siromasi nisu sretni zbog svoga siromaštva! Naprotiv: Isus i Luka slažu se sa Starim zavjetom da siromaštvo nije sretnije stanje niti je ideal. Međutim, *ptōhoi* mogu već sada biti sretni, jer znaju da im je dostupno kraljevstvo Božje. Što to znači? Bog će uskoro zavladati i uspostaviti svoju pravdu, a to će značiti punu socijalnu rehabilitaciju siromaha. Za Luku *estin* znači troje: a) futuristički kolektivno - očekivanje Božjega kraljevstva *en dymamei*; b) prezentski ekleziološki – početak zajedništva kršćana u materijalnim dobrima u smislu sažetaka; c) futuristički individualno – utjeha siromasima za stanje poslije smrti (u smislu Lukine individualne eshatologije). Isus povezuje mudrosnu tradiciju o prisutnoj sreći s apokaliptičkim gledanjem o budućem spasenju. Po njegovoj osobi, riječi i djelovanju kraljevstvo Božje već je došlo vjernicima. Temelj njihove sreće nije ni stanje ni vrlina siromaštva nego Bog koji će uspostaviti ispravno stanje svoga saveza. U Isusovim ustima *markarioi* istovremeno je konstatacija i obećanje“¹¹.

Ivan Krstitelj otklonio je pokušaj hodočasnika koji su ga htjeli proglasiti Mesijom te najavio da će istinski Mesija krštavati Duhom Svetim i ognjem, žito skupiti u svoju žitnicu, a pljevu spaliti ognjem neugasivim. Taj Mesija je Isus (Lk 3,15-18). Nakon što je Herod Antipa strpao u zatvor Krstitelja, do njega su u tamnicu stizali glasnici s vijestima da se Isus ne ponaša onako kako je Ivan najavio i očekivao. Zato je iz tamnice poslao izaslanstvo svojih učenika da traže od Isusa pojašnjenje. Ivanova sumnja nije bila samo fiktivna nego stvarna, ali i znak spremnosti na preslagivanje vlastitog očekivanja. Isus u odgovoru ukazuje na svoja djela i riječi: „Pođite i javite Ivanu što ste vidjeli i čuli: Slijepi proglédaju, hromi hode, gubavi se čiste, gluhi čuju, mrtvi ustaju, siromasima se navješćuje evanđelje“ (Lk 7,22). U tom su

¹⁰ François BOVON, *Das Evangelium nach Lukas 1 (Lk 1,1 – 9,50)*, Benziger Verlag, Zürich, 1989., 295.

¹¹ BOVON, *Evangelium nach Lukas*, 300-301.

odgovoru povezana dva mjesta iz Knjige Izaijine (Iz 35,5 i 61,1). Dio odgovora o siromasima već je naveden u Isusovu nastupu u Nazaretu i doslovno bi ga trebalo prevesti: „Siromasi bivaju evangelizirani“. Isus odbija biti novi Ilija koji kažnjava zlikovce. On uprisutnjuje blagoslov koji je Izaija najavio za nesretnike u ljudskom društvu, a to su bolesni i siromasi. Isus jest najavljen kao onaj koji dolazi, ali on ne drži sjekiru kojom bi posjekao stablo što još ne donosi rod (Lk 3,9) niti vijaču kojom bi uklonio pljevu iz pšenice i spalio je. On uprisutnjuje Božju dobrotu prema slijepima, hromima, gubavima, gluhima i mrtvima te ustrajno propovijeda spasenje Božje siromasima, kako što je najavio u Nazaretu.¹² Znak da Isus poziva Ivana na preslagivanje svojih očekivanja popratni je logion: „Blago onom tko se ne sablazni o mene“ (Lk 7,23). Svima, koji misle da unaprijed znaju kako bi Bog trebao djelovati, Isus poručuje da je Bog drukčiji od naših očekivanja; ne uživa u kažnjavanju, nego iskazuje milosrđe, i to posebno rubnima, među koje spadaju i siromasi.

Prema Mateju i Luki, Isus je siromasima iskazao vrhunsko poštovanje u nekim svojim parabolama. Već smo spominjali parabolu o radnicima jedanaestog sata kojom je Isus osvijetlio tjeskobu siromaha što cijeli dan čekaju u centru galilejskog sela da im netko ponudi mogućnost zarade barem jedan dan (Mt 20,1-16).¹³ U zgodi o mladiću koji traži da Isus presudi o obiteljskoj ostavštini njemu u prilog i paraboli o ludom bogatašu koja odmah slijedi (Lk 12,13-21) Isus potiče da ne zgrćemo blago sebi, nego da se bogatimo u Bogu. U paraboli o bogatašu i Lazaru poučava da nije grijeh biti bogat na temelju poštenog rada, nego je grijeh ne primjećivati Lazara pred dvorišnim vratima koji je gladan i sav u čirevima (Lk 16,19-31). U paraboli o bezočnom sucu i upornoj udovici (Lk 18,1-8) Isus skreće pozornost na nezbrinute udovice i obespravljene osobe u svim narodima i vremenima. U parabolskoj zgodi o sveopćem sudu (Mt 25,31-46) Krist se poistovjećuje s gladnima, žednima, strancima na proputovanju, oskudno odjevenima, oboljelima i zatvorenincima. Tko takvima pomaže, njemu pomaže i tko takvima uskraćuje pomoć, Kristu uskraćuje pomoć. To zapravo nije parabola, nego apokaliptički objaviteljski govor s puno dijaloga na koji se rado oslanjaju kršćani i drugi ljudi koji se trude oko pravde i iskor-

¹² Usp. egzegezu Lk 7,18-23, Joseph Augustine FITZMYER, *The Gospel of Luke (I-IX)*, New York, 1981., 662-669.

¹³ Za egzegezu ove parabole, usp. Augustin AUGUSTINOVIĆ, *Povijest Isusova II.*, 174-176; ZOVKIĆ, *Isusove paradoksalne izreke*, 111-124; Friedrich AVEMARIE, „Jedem das Seine? Allen das Volle! (Von den Arbeitern im Weinberg) Mt 20,1-16“, Ruben ZIMMERMANN (Hrsg.), *Kompendium der Gleichnisse Jesu*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2007., 461-472.

jenjivanja siromaštva u današnjem svijetu: „Ovaj tekst, koji ljudi našega vremena posebno vole, predstavlja praktičnu religiju djela ljubavi i milosrđa te ljubavi prema bližnjemu. Tumači koji tvrde da za spasenje nije potrebna ni vjera u Krista ni članstvo u Crkvi podmeću ovom tekstu više nego što on sadrži. Međutim, on jest upućen kršćanskim učenicima, a učenje je vrlo smiono shvaćeno kao isto što i briga za osobe u potrebi. To ne znači nijekanje vjere, nego isticanje biti vjere“.¹⁴ Egzegeti su pronašli sličnu formulaciju u egipatskoj Knjizi mrtvih gdje pokojnik polaže račun o svojem životu na zemlji podsjećajući bogove da je davao kruh gladnima, pio žedne, oblačio gole te prevezio one koji nisu imali lađe. Iako se Isusov stav temelji prvenstveno na biblijskoj tradiciji o zbrinjavanju siromaha i beskućnika, sličnost s drugim religijama novozavjetnog vremena pokazuje da je riječ o paralelnoj pojavi poticanja na pomoć nemoćnima. Svakako je iz konteksta razvidno da nije riječ prvenstveno o nagradi onima koji dobro čine, nego o sveopćem pozivu na solidarnost sa siromašnima, obespravljenima i bolesnima. „Identifikacija Isusa s onima koji trebaju pomoć ima nešto paradoksalno u sebi što se može prihvatiti samo u vjeri. U patnicima se odražava uzvišenost Krista. Ljudsko zajedništvo, zajedništvo s potrebitima dobiva božanski smisao koji nadilazi tu patnju. Zajednica koja je naklonjena nevoljnicima živi u svijetu kao zajednica istinski naklonjena Bogu.“¹⁵

Ovu Isusovu identifikaciju s oskudnima svih naroda i svih vremena kao da remeti Isusov odgovor na prigovor sustolnika, zašto dragocjena pomast kojom je pred početak muke Isus pomazan nije prodana i novac razdijeljen siromasima: „Ta siromaha svagda imate uza se i kad god hoćete možete im dobro činiti, a mene nemate svagda. Učinila je što je mogla: unaprijed mi pomaza tijelo za ukop“ (Mk 14,7-8; slično Mt 26,11; Iv 12,7-8). Prema Marku prigovor upućuju „neki“, prema Mateju „učenici“, a prema Ivanu „Juda... ne zbog toga što mu bijaše stalo do siromaha, nego što bijaše kradljivac; kako je imao kesu, kradom je uzimao što se u nju stavljalo“. Iz konteksta je svakako razvidno da je naglasak izreke na Isusovoj prisutnosti među učenicima a ne na trajnosti fenomena siromaštva. Ova žena uočila je Isusov mesijanski identitet i posebnu važnost

¹⁴ Benedict Thomas VIVIANO, „Evandjelje po Mateju“, Daniel Joseph HARRINGTON i dr., *Komentar evandjelja i Djela apostolskih*, VKT, Sarajevo, 1997., 239. Većina egzegeta daje naslov ovom dijelu Isusova eshatološkog govora „Posljednji sud (Endgericht)“. Usp. Joachim GNILKA, *Das Matthäusevangelium II*, Herder, Freiburg, ²1992., 365-379.

¹⁵ GNILKA, *Matthäusevangelium*, 378.

njegove tjelesne prisutnosti među učenicima. Bibličari povezuju to pomazanje pred smrt s pohodom žena na grob Isusov gdje su želele pomazanjem njegova tijela dovršiti počast ukopa (Mk 14,3-9; 16,1-8). Ova žena pokazuje se vjernijom Isusovom učenicom od Dvanaestorice. Žene uz Isusa pred muku i tokom muke ne mogu promijeniti njegov patnički put, ali čine ono što je njima moguće.¹⁶ „Postojanje siromaha nije posljedica ženina izlivanja dragocjene pomasti na Isusovu glavu. Da je žena prodala pomast i novac dala siromasima, ne bi uklonila činjenicu njegova postojanja. Njezin čin, prema tome, nije ni uzrok a ni lijek siromaštvu. Stoga, Isusov odgovor pokazuje da on nije impresioniran argumentima (lažne pobožnosti) nazočnih prosvjednika“.¹⁷

Danas u Isusovu primjeru ponašanja prema siromasima i poticajima na ublažavanje njihovih nevolja čitamo zapovijed da se zajedno s drugim ljudima dobre volje zalažemo za otklanjanje uzroka siromaštva, ne zatvarajući oči pred pojavom struktura zla i potrebom socijalnog obraćenja.

2. Pavlova spremnost na oskudicu radi evangeliziranja pogana i poticaji na solidarnost u materijalnim dobrima

Pavao u autobiografskim dijelovima svojih poslanica piše kako je radio svojim rukama da pribavi sredstva potrebna za uzdržavanje sebe i suradnikâ da ne bi bili na teret zajednicama obraćenih pogana kojima su naviještali Kristovo evanđelje (1 Kor 9,4-23; 1 Sol 2,9; 2 Sol 3,6-12). Za njega je to bilo pitanje apostolske slobode i dobrog primjera vjernicima grčkog mentaliteta koji su smatrali da je fizički

¹⁶ Usp. tumačenje Mk 14,3-9 u Anto POPOVIĆ, *Isusova muka i smrt prema Markovu evanđelju*, KS, Zagreb, 2009., 44-61.

¹⁷ POPOVIĆ, *Isusova muka*, 55. AUGUSTINOVIĆ, *Povijest Isusova II.*, 203: „Sve dok se ne promijeni sadašnja ljudska narav, uvijek će biti pametnijeg i nepametnijeg, radinijeg i ljenijeg svijeta. I povrh svega, u svijetu će biti siromaha dok bude grijeha. Stoga Evanđelje toliko naglašava obraćenje; jedino tim putem moguće je uspješno se boriti protiv siromaštva. Isus se nikada nije zavaravao da bi siromaštva moglo posve nestati iz života, ali se zanosio mišlju da je moguće boriti se protiv njega, da je moguće smanjiti broj i poboljšati sudbinu siromaha. Blaženstvo siromaštva treba vidjeti u toj perspektivi. Poznato je (iz iskustva) da moderni revolucionarci, koji govore o tome da će nestati siromaštva kad se uspostavi jednoklasno društvo, ne vjeruju stvarno u te utopije (samo bi luđak mogao vjerovati u njih), ali one su im potrebne da opravdaju svoj pothvat; to je isto ono Judino licemjerje, koje Isus strogo osuđuje na ovom mjestu, jer je bilo ogavno onda i ogavno je danas“.

rad dužnost robova.¹⁸ Luka pojašnjava da je Pavao po zanimanju bio *skēnopoios* (šatorar) te da je kroz 18 mjeseci boravka u Korintu radio kod bračnog para Akvile i Priscile koje je Klaudije bio protjerao iz Rima kao istaknute Židove zato što su prihvatili Isusa za Krista i time prouzročili nemir među Židovima glavnoga grada (Dj 18,1-4). Tih dvije zanatlija i židovskih kršćana pošli su s Pavlom iz Korinta do Efeza da bi mu bili na usluzi prigodom njegova trogodišnjeg boravka u Efezu u toku trećeg misijskog putovanja (Dj 18,18-21; 19,8-10; 20,17.31). Iz Rim 16,1-5 razvidno je da je Feba, „đakonisa“ Crkve u Kenhreji, lučkom gradu blizu Korinta, pomagala Pavla i njegove suradnike za vrijeme njihova boravka u Korintu. Iz istog odlomka vidimo da su se Akvila i Priscila u vrijeme pisanja te poslanice vratili u Rim gdje svoju kuću stavljaju na raspolaganje kršćanskoj zajednici za liturgijske susrete. Pavao im odaje javno priznanje: „Oni su za moj život podmetnuli svoj vrat!“

Podsjetimo se da Poslanicu Filipljanima Pavao piše iz zatvora, vjerojatno u Efezu. U njoj zahvaljuje krštenicima svoje prve misijske postaje u Europi što su mu u zatvor poslali svojega starješinu Epafrodita koji mu je donio njihove darove, dvorio zatočenog apostola i pri tome se na smrt bio razbolio. „Znam i oskudijevati, znam i obilovati! Na sve sam i na svašta navikao: i sit biti i gladovati, i obilovati i oskudijevati. Sve mogu u Onome koji me jača! Ipak, lijepo je od vas što sa mnoom podijeliste moju nevolju... Namiren sam otkad po Epafroditu primih od vas miris ugodan, žrtvu milu, ugodnu Bogu“ (Fil 4,12-18). Doživjevši solidarnost vjernika sa zatočenim propovjednikom, on njihovu materijalnu pomoć proglašava žrtvom ugodnom Bogu. Time daje naslutiti da je pomaganje potrebnih sastavni dio iskrenog bogoštovlja.¹⁹

To je prisutno kao osnovna misao u 2 Kor 8 - 9. Još na vijećanju apostola u Jeruzalemu god. 49. povodom rasprave trebaju li se obraćeni poganskog porijekla obrezati da bi bili punopravni članovi kršćanske zajednice, Pavao je prihvatio obvezu da se sa svojim suradnicima „revno sjeća siromaha“ u Jeruzalemu (Gal 2,10). U 1 Kor 16,1-4 odredio je da „svakog prvog dana u tjednu“ korintski kršćani stavljaju na stranu ono što kane poslati siromasima u Svetoj Zemlji te obećao pra-

¹⁸ Usp. Anto POPOVIĆ, „Sloboda i služenje prema 1 Korinćanima 9,19-23: ‘Slobodan u zakonu Kristovu’ (*eleutheros... ennomons Hristou*)“, u *Od slike Božje do Božjeg sinovstva*, KS, Zagreb, 2008., 215-247.

¹⁹ Usp. komentar Fil 4,10-20, Ralph MARTIN, *Poslanica Filipljanima*, Logos, Daruvar, 1997., 150-159. Joachim GNILKA, *Der Philipperbrief*, Herder, Freiburg, ⁴1987., 171-180.

titi delegaciju vjernika koji će te darove izručiti. U 2 Kor 8 - 9 odredio je Tita za animiranje krštenika Makedonije i Ahaje u ovoj akciji, a u Rim 15,25-32 moli krštenike glavnog grada da svojim molitvama podupru nošenje i izručivanje ove kolekte. Potrebu solidarnosti u materijalnim dobrima među krštenicima Pavao ovdje obrazlaže postupcima Krista koji je postao siromah da bi ljude obogatio (2 Kor 8,9). Solidarnost u materijalnim dobrima on naziva „*hē diakonía tēs leitourgías* – bogoslužno posluživanje“. Ono „ne samo da podmiruje oskudicu svetih nego se i obilno prelijeva u mnoge zahvalnice Bogu“ (2 Kor 9,12).

Egzegeti s pravom naslućuju da je Pavlovo zalaganje za solidarnost krštenih pogana s kršćanima Palestine bilo nadahnuto i osobnim razlozima. Iz Gal 1 - 2 vidimo kako su ga neki jeruzalemski kršćani smatrali hladnim prema matičnoj zajednici pa se mogao nadati da će skupljanjem pomoći izliječiti rane nastale između njega i jeruzalemskih glavara.²⁰ On krštenike poganskog porijekla moli: „Suborci mi budite u molitvama Bogu upravljanim za mene, da umaknem onim nevjernim u Judeji i da moja pomoć bude po volji svetima“ (Rim 15,30-31). Time pokazuje da solidarnost u materijalnim dobrima povrh opće kršćanske vrijednosti ima i osobnu važnost za njega. „Pretpostavlja da će naći na teškoće sa strane ‘nevjernika’, vjerojatno Židova koji ga smatraju otpadnikom, ali i sa strane Židova koji su prihvatili kršćanstvo te koji ga mogu sumnjčiti zbog djelovanja među poganima i zbog evanđelja koje propovijeda, tj. opravdanja milošću po vjeri u Isusa Krista, bez djela zakona. Zbog toga Pavao moli kršćane rimske zajednice da se za njega mole Bogu, da bi u Jeruzalemu bio dobro primljen te da kolekta koju nosi ne bude krivo shvaćena... Možda upravo stoga Pavao piše kršćanima Rima ovu dugačku raspravu o evanđelju: da dobro uvide što on propovijeda i kako shvaća svoje poslanje.“²¹

Za Pavla je solidarnost u materijalnim dobrima izraz solidarnosti u vjeri i duhovnim dobrima. Tko se krsnom vjerom priključio Kristu rassetom i uskrslom, napojen je Duhom Kristovim, kršten je u Crkvu kao tijelo Kristovo u kojem vjernici mogu jedni druge posluživati duhovnim i materijalnim dobrima. To osobito izlazi iz popisa karizma i apostolovih odredbi za uredno služenje karizmama (1 Kor 12 - 14; Rim 12,3-13). Trebaju li, prema Pavlu, kršćani biti solidarni i s ljudima

²⁰ Usp. Raymond Edward BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, KS, Zagreb, 2008., 548-550. Usp. također komentar 2 Kor 8 - 9, Charles Kingsley BARRETT, *Druga Korinćanima*, Logos, Daruvar, 1997., 237-263. Victor Paul FURNISH, *II Corinthians*, Doubleday, New York, 1984., 398-453. Ben WITHERINGTON III, *Conflict and Community in Corinth. A Socio-Rhetorical Commentary on 1 and 2 Corinthians*, W. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1994., 411-428.

²¹ Joseph Augustine FITZMYER, *Romans*, Doubleday, New York, 1993., 725-726.

koji nisu pristali uz Krista? Trebaju li surađivati s drugima u iskorjenjivanju siromaštva? Svakako! „Neka nam ne dozlogrdi činiti dobro: ako ne sustanemo, u svoje ćemo vrijeme žeti! Dakle, dok imamo vremena, činimo dobro svima, ponajpače domaćima u vjeri“ (Gal 6,9-10). Poput Isusa, i Pavao ističe da je ljubav prema Bogu i bližnjemu vrhunac moralnog programa vjernika (Rim 13,8-10). „Svaki od nas neka ugađa bližnjemu na dobro, na izgrađivanje. Ta ni Krist nije sebi ugađao“ (Rim 15,2-3). Dobrostitivost prema drugima, posebno siromašnima i obespravljenima, za Pavla je odgovor na milosrđe Božje iskazano nama u Kristu raspetom i uskrsnom (Rim 5,6-8; 8,33-37). Pavlov učenik, koji je u ime učitelja napisao Poslanicu Efežanima, potiče krštenike grčkog mentaliteta: „Tko je krao, neka više ne krade, nego neka se radije trudi svojim rukama priskrbljivati da ima što podijeliti s potrebnima“ (Ef 4,28). Iako je u neposrednom kontekstu riječ prvenstveno o pomaganju oskudnim članovima, ipak se ono iz cijelog novozavjetnog konteksta proteže i na druge siromahe.²²

3. Jakovljeva poslanica – najsocijalniji dokument prve Crkve

U toku redovnog studija teologije Jakovljevu poslanicu obradili smo površno, kao jednu od sedam tzv. Katoličkih poslanica koje u kanonu zapadnih kršćana stoje između Pavlovih poslanica i Otkrivenja. Za vrijeme moje župničke službe u Sarajevu 1969. zamolio me za razgovor jedan diplomirani student islamske teologije koji je bio priredio diplomski rad o sufijima i kršćanskim misticima. U razgovoru je istaknuo da kršćanski i muslimanski mistici izbjegavaju uporabu službenih ili dogmatskih formula dok prikazuju svoje duhovne doživljaje i zato je veoma srodan njihov govor o Bogu i ljudima. Također je istaknuo da je pročitao Jakovljevu poslanicu te da kao musliman svim srcem prihvaća tvrdnju „Vjera bez djela je mrtva“ (Jak 2,26). Kad me je u listopadu 1969. nadbiskup Čekada uputio na studij Svetoga pisma na Papinskom biblijskom institutu u Rimu, čekao sam hoće li tko od profesora ponuditi egzegezu Jakovljeve. Kroz četiri godine moga studija tamo nitko nije egzegetirao tu poslanicu. Vratio sam se kupivši

²² Usp. komentar Ef 4,28, Harold W. HOEHNER, *Ephesians. An Exegetical Commentary*, Baker Academic, Grand Rapid, Michigan, 2003., 624-628. Ovaj suvremeni komentator smatra da je Pavao napisao Ef. John Robert Walmsley STOTT, *Poslanica Efežanima*, Logos, Daruvar, 1997., 176 ovdje kaže: „Umjesto da živi na račun zajednice, kao što čine lopovi, početak će pridonositi njezinoj dobrobiti. A nitko osim Krista ne može provalnika pretvoriti u dobročinitelja!“

komentar Jakovljeve od Franza Mussnera i sam nastavio proučavati.²³ S vremenom sam priredio svoj komentar koji sam prolazio s nekim generacijama studenata VKT. Kad smo mi bibličari 2000. god. zamoljeni da se prilogom s područja našega istraživanja uključimo u zbornik u čast Bonaventuri Dudi, priredio sam egzegezu nekih odlomaka o Crkvi i siromasima prema Jakovljevoj.²⁴

Podsjetimo se da je Jakovljeva poslanica mudrosni spis Novoga zavjeta s 14 citata ili aluzija na SZ.²⁵ Proročkim upozorenjem da je Bog izabrao siromahe za bogataše u vjeri i baštinike kraljevstva nebeskoga (2,5) Jakov pokazuje da zna za tradiciju Isusova Govora na gori, makar u vrijeme njegova pisanja sinoptička evanđelja još nisu bila napisana.²⁶ Ključno mjesto je već nakon uvoda: „Neka se brat niska soja (*ho adelfós ho tapeinós*) ponosi svojim uzvišenjem, a bogataš svojim poniženjem. Ta proći će kao cvijet trave; sunce ogranu žarko te usahnu trava i cvijet njezin uvenu; dražest mu lica propade. Tako će i bogataš na stazama svojim usahnuti“ (1,9-11). Brat ili sestra koji su poznati kao pripadnici siromašne ili neugledne skupine (*ho tapeinós* – s članom!) pred državnim vlašću i sugrađanima koji nisu kršćani ostaju i dalje nisko na socijalnoj ljestvici, ali se trebaju ponositi svojim uzvišenjem. Ono se sastoji u tome što su ljudske osobe i zato Božja stvorenja s neotuđivim dostojanstvom koje dariva i garantira Bog. Uz to su se vjerom i krštenjem pridružili Kristu i njegovoj zajednici. Bogataš – bio kršćanin ili nekršćanin – nema apsolutnu sigurnost u svojim materijalnim dobrima, jer je sam smrtno ljudsko biće, a materijalna dobra su prolazna, pokvarljiva i izgubiva. Bogataš vjernik prihvatio je svoju ovisnost o Bogu i u tom smislu se može ponositi svojim poniženjem. Zna da je

23 Franz MUSSNER, *Der Jakobusbrief. Fünfte, durchgesehene Auflage*, Herder, Freiburg, 1987. Prvo izdanje 1964. Služio sam se talijanskim prijevodom izdanje Paideia Editrice, Brescia, 1970.

24 Usp. Mato ZOVKIĆ, „Crkva i siromasi prema Jakovljevoj poslanici“, Mario CIFRAK (ur.): *O kraljevstvu nebeskom – novo i staro. Zbornik radova u čast Bonaventuri Dudi, OFM, u povodu 75. rođendana i 50 godina svećeništva*, KS, Zagreb, 2001., 313-343.

25 Za noviji introdukcijski pristup Jakovljevoj poslanici usp. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, 731-753. James Douglas Grant DUNN, *Christianity in the Making Volume 2: Beginning from Jerusalem*, W. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2009., 1124-1147.

26 Usp. Patrick J. HARTIN, *James and the Q Sayings of Jesus*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1991. Prema Dunnu Jakov je koristio Govor na gori preoblikujući tradiciju o Isusu u kršćansku parenezu, a netko od njegovih učenika zapisao je učiteljeve propovijedi na elegantnom grčkom nakon god. 70. za kršćane u dijaspori.

odgovoran Bogu za svoja djela te da će uvenuti kao što vene poljsko cvijeće na vrućini koja prži. Bogataš vjernik zna da se njegova vrijednost ne temelji na materijalnom bogatstvu. Ovdje Jakov djelomično citira Iz 40,7-8 te aludira na Jeremiju koji poziva mudre vjernike neka se ne hvale svojom mudrošću nego Božjom, jer Bog tvori dobrotu, pravo i pravdu na zemlji (Jr 9,22-23). Ovdje Jakov može aludirati i na Isusovu izreku da će biti poniženi oni koji se sami uzvisuju, a uzvišeni oni koji se ponizuju (Lk 14,11; 18,14; Mt 23,12).²⁷

Jakov nadalje ističe da je „bogoljubnost čista i neokaljana kod Boga i Oca zauzimati se za sirote i udovice u njihovoj nevolji, čuvati se neokaljanim od ovoga svijeta“ (1,27). U grčkom za „bogoljubnost“ stoji *thrēskeia*, što je bogoštovna pobožnost, sudjelovanje na bogoštovnim činima. Poput Amosa, Hošee (6,6 što Isus navodi u Mt 9,13 i 12,7), Izaije i drugih proroka koji su isticali da izvanjska religioznost bez socijalne pravde nije Bogu draga, i Jakov podsjeća da je materijalno pomaganje sirota i udovica nastavak autentičnog bogoštovlja. Za „brinuti se“ stoji u grčkom *episkeptomai*, što znači „pohađati radi pomaganja, obilaziti s košarom punom darova“. U SZ sirote i udovice simbol su svih siromaha u patrijarhalnom društvu. Bog najavljuje da će uvažiti krikove sirota i udovica te prijeti onima koji gaze njihova prava (Izl 22,22-23); on je za psalmista „otac sirota, branitelj udovica“ (Ps 68,6). Socijalno djelovanje sastavni je dio iskrene religioznosti. Zato „čuvati se neokaljanim od ovoga svijeta“ znači ne podlijegati svjetovnim moralnim kriterijima, ne posvjetovnjačiti se. Kršćani ostaju u svijetu, ali se na području morala usuđuju biti drukčiji. U tom smislu Jakov će kasnije istaknuti da je „prijateljstvo sa svijetom neprijateljstvo prema Bogu“ (4,4).

U drugom poglavlju Jakov opširno tumači da redovno sudjelovanje na liturgiji zajednice treba biti otvoreno siromasima i praćeno konkretnim djelima pomaganja oskudnima. U tom kontekstu on dva puta ističe: „Vjera bez djela je mrtva“ (2,17.26). Upozorava na opasnost od pristranosti prema bogatašima na liturgiji. U Jakovljevo vrijeme postojali su „vratar“ ili neke vrste čuvari koji su pazili da na cjelovitoj liturgiji Crkve sudjeluju samo kršteni vjernici. Ako bi vratar ili sam starješina siromaha gurali na posljednje mjesto, a bogatašu nudili prvi red, postupali bi pristrano i naopako: „Nije li Bog one koji su svijetu siromašni izabrao da budu bogataši u vjeri i baštinici Kraljevstva što ga je obećao onima koji ga ljube? A vi prezreste siromaha! Ne tlače li vas upravo bogataši? Ne vuku li vas oni na sudove? Ne psuju li oni lijepo Ime na vas zazvano?“ (2,5-7). Ovdje Jakov, poput Isusa u prvome blaženstvu Govora na gori, siromahe proglašava Božjim miljenicima te im

²⁷ Usp. komentar Jak 1,9-11, Patrick J. HARTIN, *James*, Liturgical Press, Collegeville, Minnesota, 2003., 68-71.

najavljuje obrat životne situacije u kraljevstvu nebeskom. „Jakov postavlja tri retorička pitanja na koja se očekuje pozitivan odgovor i koja ponovno pokazuju apsurdnost iskazivanja pristranosti prema bogatašima. Pogoršalo se njihovo postupanje prema zajednici, jer se kreće od tlačenja preko progona te konačno do huljenja Boga. Zar vas bogataši ne tlače? Zar vas ne vuku na sudove? Zar ne hule uzvišeno ime koje je nad njih zazvano (2,6b-7)? Dok prve dvije optužbe protiv bogataša kao izvanjskih protivnika obuhvaćaju socijalno tlačenje, treća se odnosi na religiozno područje: oni hule ili grde ime Isusovo. Ovo je najteže. Optužba se ne zadržava samo na bogatašima nego obuhvaća i zajednicu. Oni su se priklonili izvanjskim bogatašima protiv siromašnih članova zajednice. Oni ustvari podržavaju ono što izvanjski bogataši nanose osobama njihove zajednice. Ne samo da podržavaju tlačenje i progon svoje siromašne braće i sestara nego podržavaju hulitelje!“²⁸ Izraz „ime zazvano nad“ podsjeća na „krštenje na ime Isusovo“ (Dj 2,38; 8,12.16; 10,47 i dr). Nad kim se tako zazove ime Kristovo, biva pridružen Kristu i crkvenoj zajednici (Gal 3,26-28; 1 Kor 12,13).

U nastavku ovoga odlomka Jakov upozorava da je pristranost prema bogatašima grijeh protiv siromaha kao bližnjih. Potiče na djelotvorno milosrđe te najavljuje nemilosrdni sud Božji onima koji ne čine milosrđa: „Jer nemilosrdan je sud prema onomu tko ne čini milosrđa; a milosrđe likuje nad sudom“ (2,13). Ovim Jakov izravno podsjeća na Isusovo blaženstvo o milosrdnima koji će postići milosrđe (Mt 5,7). „Važnost milosrđa kao moralnog načela obilno je posvjedočena u židovskim mudrosnim spisima (Sir 27,30 - 28,7; Tob 14,9; *b. Shab* 15b; *T. Zeb* 5,3; 8,1-3; *Sentencije Pseudo-Fokilida* 11). U Septuaginti riječju *eleos* prevedena je hebrejska *hesed* što je izraz za Božju ljubav i naklonost prema ljudima (npr. Ps 5,8; 6,5; 39,11; 47,10). U Sirahu izraz *poiein eleos* (činiti milosrđe) povezan je sa stavljanjem vlastitih materijalnih dobara na raspolaganje siromasima (Sir 29,1; vidi također 18,13), što je povezano s davanjem milostinje (*eleēmosynē*, a tim izrazom prevedeni su hebrejski *hesed* i češće *c'daqâ*). Za temu o milostinji vidi posebno *Knjigu o Tobiji*. U grčko-rimskim spisima ima slučajeva gdje je *eleos* povezano s pomaganjem siromašnih“.²⁹

Jakov zatim potrebu pomaganja konkretnih siromaha osvjetljava primjerom: „Ako su koji brat ili sestra goli i bez hrane svagdanje pa im tko od vas rekne: ‘Hajdete u miru, grijte se i sitite’ a ne dadnete im što je potrebno za tijelo, kakva korist? Tako i vjera: ako nema djela, mr-

²⁸ HARTIN, James, 134.

²⁹ Luke Timothy JOHNSON, *The Letter of James*, Doubleday, New York, 1995., 234.

tva je u sebi“ (2,15-16). Jakov ovdje izričito spominje i siromašne žene u kršćanskoj zajednici, a inače u svojoj poslanici oko 20 puta izrazom „brat“ ili „braćo“ oslovljava sve članove zajednice. Činjenica da ovdje skreće pozornost na vjernice bez potrebne odjeće i hrane, pokazuje da je među povijesnim naslovniciama bilo dosta siromašnih udovica i nezbrinutih žena. Izigravao bi liturgijski završni pozdrav „Idite u miru“ tko bi takvom oskudnom bratu i sestri rekao neka se snađu kako znaju za odjeću i hranu, a ne bi im ništa dao. Ovdje se vidi da je konkretno djelovanje prema zapovijedi o ljubavi „vidljivi izraz jedinstva kršćanske egzistencije (sichtbarer Ausdruck der Einheit christlicher Existenz)“³⁰ Ovdje ujedno naslućujemo teškoće oko uklapanja obraćenika iz različitih društvenih slojeva u crkveno zajedništvo. „Sociološka slika Jakovljevih zajednica time se daje uklopiti u opći razvoj helenističkog kršćanstva nakon apostolâ kojemu je svojstvena duboka promjena u socijalnom sastavu članova i s time povezana pukotina između vjere i djelovanja. Na takav razvoj Jakov odgovara pretežno mudrosnom etikom u središtu koje je misao o etičkoj savršenosti u poniznosti i skromnosti vršenjem Zakona, što omogućuje božanski dar mudrosti“³¹ Za takvu „mudrost odozgo“ Jakov ističe da je „mirotvorna, milostiva, poučljiva, puna milosrđa i dobrih djela“. To je vjernačka mudrost za konstruktivno djelovanje u svijetu, bez dodvoravanja svjetovnom duhu.³²

U 4,13-17 Jakov osuđuje krivo samopouzdanje nekih kršćanskih trgovaca koji planiraju svoja poslovna putovanja i očekuju brzo obogaćenje. Prema njemu, nije grijeh razborito poslovati i planirati, ali treba ozbiljno računati s kratkoćom ljudskoga života i odgovornošću pred Bogom: „Umjesto da govorite: ‘Htjedne li Gospodin, živjet ćemo i učiniti ovo ili ono’ vi se razmećete svojim hvastanjima! Svako je takvo hvastanje opako! Znati dakle činiti dobro, a ne činiti – grijeh je“ (4,15-17). Duda-Fučakov prijevod r. 17. - koji ovdje navodim – doslovan je, ali nejasan. Iz konteksta je razvidno da je prvenstveno riječ o znanju o onome što jest dobro u konkretnoj situaciji i prema konkretnim osobama. Zato velik broj egzegeta prevodi s pojašnjenjem: „Tko može činiti dobro, a ne čini – griješi“ (*Rupčić 2000., Einheitsübersetzung*) ili „Tko zna što je dobro pa ne čini, griješi“ (*New American Bible, L. Th. Johnson, P. J. Hartin*). U grčkom je ovdje upotrijebljen particip *eidoti* (onome tko

30 Udo SCHNELLE, „Der Jakobusbrief: Handeln und Sein“, u *Theologie des Neuen Testaments*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2007., 578-593, citat str. 588.

31 SCHNELLE, „Jakobusbrief“, 591.

32 Usp. Mato ZOVKIĆ, „Vjernačka mudrost u Crkvi i svijetu prema Jakovljevoj poslanici“, Nediljko Ante ANČIĆ (ur.), *Na granicama riječi. Zbornik u čast Mons. Drage Šimundže*, CUS, Split, 2005., 479-501.

zna) od glagola *oida* koji prvenstveno znači „znati, poznavati“, ali je prema kontekstu ovdje uključeno znati što je dobro i moći to činiti. Tko *svjesno propušta činiti* dobro koje može činiti, griješi. Radi se o grijehu propusta.³³

Na početku petoga poglavlja Jakov se izravno obraća bogatašima, bili oni u kršćanskoj zajednici ili izvan nje. Da utješi siromahe koji trpe oskudicu i nepravde, on poziva bogataše neka već sada počnu plakati zbog prolaznosti svojega bogatstva i zbog nevolje koja ih čeka. Zatim proročki kori: „Evo: plaća kosaca vaših njiva – koju im uskratiste – više i vapaji žetelaca dopriješe do ušiju Gospoda nad Vojskama“ (5,4). To je najoštrija osuda socijalne nepravde i izrabljivanja u cijelom Svetom pismu. U Isusovo i Jakovljevo vrijeme postojali su uglavnom nadničari koji su bili sretni ako dobiju posao makar na jedan dan. O stalnom radnom odnosu i radničkim pravima nije se moglo raspravljati. Na kraju svakog radnog dana domaćin je trebao isplaćivati njihovu zaradu (usp. Mt 20,6.8). U rimskom carstvu Jakovljeva vremena bogataši su često uskraćivali nadničarima dnevnu zaradu. Iako zna da ga bogataši neće čuti ni poslušati, on ovim tješi siromahe kojima će njegova poslanica biti čitana na bogoslužju Crkve.

Uskraćena plaća radnika *više* prema Bogu nad vojskama. Prezentom *krazei* Jakov ističe da su nadničari u stanju uzdisanja, njihova personificirana plaća *nastavlja* vikati. Nije riječ o sporadičnim slučajevima nego o trajnoj nepravdi. Ovdje je rečenica formulirana po pravilu hebrejskog paralelizma: uskraćena plaća žetelaca *više* – vapaji nadničara dopiru do ušiju Boga nad vojskama. “Vikati” ovdje znači vapiti Bogu da uspostavi poremećenu socijalnu pravdu. Antropomorfizmom “uši Boga nad vojskama” (usp. Ps 17,1-6; Ps 18,7; Ps 31,3) psalamski molitelj izražava vjeru da Bog sve čuje te da je pozoran na molitvu siromaha. “Bog nad vojskama” je monoteistički Bog savezničkog naroda, Bog vojska Izraelovih, duhova u zraku i zvijezda na nebu (usp. Iz 1,9; 5,9; 6,3 i dr). Čitajući ovu Jakovljevu proročku prijetnju iz konteksta siromašnih radnika u Južnoj Americi, Pedrito U. Maynard-Reid vidi ovdje napad na strukture grijeha u svijetu ondašnjeg i današnjeg vremena: “Njegov zgusnuti jezik pokazuje da se suprotstavlja struktura koje bogatima omogućuju da povećavaju svoje bogatstvo na račun siromašnih – strukturama koje jedne usaljuju i omogućuju im da žive luksuzno, dok su drugi izrabljivani te žive u bijedi i prljavštini, jedva sastavljajući kraj s krajem. Jakovljeva ljutnja je jasna osuda nepodnosive naravi takve egzistencije. Njegova poslanica osuđuje nepravde

³³ Usp. komentar Jak 4,17, u Wiard POPKES, *Der Brief des Jakobus*, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig, 2001., 295-297.

njegova i našeg vremena. Glavna svrha Jakovljeva napada na bogataše je utješiti siromahe i potlačene, ali ipak taj napad predstavlja snažno zauzimanje za pravdu. Istina je da Jakov ne potiče siromahe na nasilno obaranje bogatih kako bi postigli pravedni poredak. Jakov jasno ističe da će *Bog* izvršiti zbacivanje bogataša zbog toga što nepravedno izrabljuju siromahe. Sud, preokret i klanje jesu u rukama Božjim. Međutim, istina je i da Jakov uči kako Bog čuje vapaje siromaha... Radi svoga oštrog i zgusnutog govora u 1,27; 2,1-26 i 5,1-6 Jakov pokazuje svoju društvenu zauzetost u svom (i našem) ozračju. Jasno je da on izjednačuje pravu religiju s društvenom brigom te da prema njemu nečija osobna religioznost nije jedino što je važno za konačni sud. Kao Mt 25,31-46 Jakov otkriva da je čovjekovo društveno zauzimanje u sadašnjosti jednako važno kao i njegove vjerske dužnosti; dapače, osobna religioznost besmislena je bez društvenog zauzimanja³⁴.

Možda je to razlog da Katekizam Katoličke crkve u okviru obrađe Sedme zapovijedi, govoreći o poštovanju dobara drugoga, među grijeha nepravednog uzimanja i zadržavanja tuđih dobara ubraja i "plaćati nepravedne plaće" (br. 2409) te pri tome upućuje na Jak 5,4. Isti Katekizam, govoreći o solidarnosti među narodima i ljubavi prema siromasima (br. 2437-2449), ističe kako je "ljubav prema siromasima nespojiva s neumjerenom ljubavlju prema bogatstvu ili sebičnom uporabom bogatstva i pri tome navodi pun tekst Jak 5,1-6 (br. 2445). Kod Jakova je briga za siromahe sastavni dio njegove etike koja je "ogledanje u savršenom zakonu slobode" (1,25).³⁵ Evo kako Hartin utkiva Jakovljevu kritiku nepravednih bogataša u cjelokupnu etičku poruku njegove poslanice: "Kad se Jakov obraća bogatim zemljoposjednicima (5,1-6), poziva ih da propoču i zakukaju zbog nevolja koje će na njih navaliti (5,1). Upotrebljava bogate zemljoposjednike kao podlogu za pouku svojoj zajednici. Jakov osuđuje tri posebne akcije bogatih zemljoposjednika: uskratili su poču svojim nadničarima (5, 4); živjeli su raskošno i razvratno (5,5); 'osudili su i ubili pravednika' (5,6). Te osude bogatih zemljoposjednika temelje se na njihovu odabiru prijateljstva sa svijetom nad prijateljstvom s Bogom. Na svršetku vremena (5,1) bogataši će otkriti da je Bog na strani siromaha te biti kažnjeni za nepravde koje su nanosili siromasima. Prva Jakovljeva kritika usmjerena je na one koji žive samo za sebe a ne brinu se o potrebama drugih,

34 Pedrito U. MAYNARD-REID, *Poverty and Wealth in James*, Orbis Books, Maryknoll, New York, 1987., 97-98.

35 Usp. Patrick J. HARTIN, „The Letter of James: Its vision, ethics, and ethos“, Jan Gabriël VAN DER WATT - François S. MALAN (ed.), *Identity, Ethics and Ethos in the New Testament*, Walter de Gruyter, Berlin, 2006., 445-471.

posebno siromašnih. Drugo, oni su tlačili siromahe svojim akcijama. Očito da bogataši, otimajući siromasima zemlju, plaće i sve elemente nužne za život, osuđuju siromahe na gladovanje i konačno na smrt. To je isto kao da ih ubijaju“.³⁶

Zaključak

Isus se rodio u siromašnoj nazaretskoj obitelji. Kao dječak i mladić od Josipa je naučio zanat građevinskog radnika i bio zahvalan svima koji su mu davali posla da može od svojega rada uzdržavati majku i sebe. Kada je počeo mesijanski djelovati, nije imao stalnih prihoda za uzdržavanje sebe i Dvanaestorice, nego je ovisio o povremenim darovima dobronamjernih ljudi, uključivši i neke plemenite žene. U parabolama o radnicima jedanaestog sata upozorio je na problem nadničara koji cijeli dan čekaju da ih netko unajmi na barem jedan dan i tako im dadne priliku da zarade za svoju obitelj. Učio je da se materijalnim dobrima ljudi trebaju odgovorno služiti, tako da se bogate u Bogu, a u najavi sveopćeg suda izjednačio se s gladnima, bolesnima, beskućnicima. Svojim poštovanjem prema siromasima i upozoravanjem na njihove probleme vjernicima svih vremena poručuje da nije dosta siromasima povremeno nešto dati, nego treba raditi na izgradnji pravednog društva te iskorjenjivanju siromaštva.

Pavao je vlastitim radom privređivao za sebe i svoje suradnike kroz tridesetak godina misionarskog djelovanja među poganima. Bio je zahvalan onima koji su mu to omogućavali, kao što su bili kršćanski poduzetnici bračni par Akvila i Priscila. Pozivao je na solidarnost krštenih pogana s kršćanima Palestine u materijalnim dobrima te tražio da vjernici čine dobro svima. Iz njegova primjera življenja te njegovih moralnih poticaja možemo naslutiti da bi današnje kršćane bodrio na izgradnju pravednog društva u kojem će svi imati materijalna dobra nužna za dostojan ljudski život.

Jakovljeva poslanica kao najsocijalniji dokument prve Crkve ističe da su pred Bogom siromasi veliki a bogataši maleni. Siromasi su bogataši u vjeri i jao onima koji uskraćuju zasluženu plaću siromahu. Jakov bi sigurno blagoslivljao trgovce i bogataše koji siromasima daju priliku za doličan rad i pravednu plaću. Iz Jakovljeva učenja - da je vjernička mudrost „mirotvorna, milostiva, poučljiva, puna milosrđa i dobrih djela“ - izlazi da se vjernici pojedinačno i zajednički trebaju zauzimati za izgradnju prosperitetnog društva.

³⁶ HARTIN, „Letter of James“, 467-468.

THE CHURCH AND THE POOR ACCORDING TO THE NEW TESTAMENT

Summary

The Church has been entrusted by God with the mission of serving the poor of all nations and at all times. A decisive element of this service arises from the example and teaching of Jesus, then Paul's call for solidarity regarding material goods and James' criticism of the rich who deny the wages of their day laborers. Jesus was born and raised in a poor family; through his own labor he sustained his mother and himself after the death of Joseph. During his messianic ministry he depended on the material assistance of well-meaning people; by respecting the poor he manifested God's favor for them and proclaimed that people would do to him whatever they do to the poor and the needy. Paul as a missionary to the gentiles, through manual work raised money to support himself and his collaborators. At the same time he asked converted gentiles to support, through their material resources, the needy Christians in Palestine. He also insisted that all Christians should "do good to all" (Gal 6:10) and help in building up a just society. Echoing the spirit of Jesus' Sermon on the Mount, James teaches that those who are poor in the world have been chosen by God to be rich in faith (James 2:5), and that in the liturgy of the Church the poor should not only be respected but should also be assisted in their needs. The examples and the doctrine of Jesus and the apostles show that Christians should constantly assist the poor and needy in practical ways and that they should work with people of other convictions for the eradication of poverty and the building up of a just and prosperous society.

Key words: *example and teaching of Jesus, the poor, solidarity of baptized persons in material goods, social dimension of liturgy, reduction of poverty and injustice, just and prosperous society.*

Translation: Mato Zovkić and Kevin Sullivan